

O‘ZBEKISTON MINTAQALARIDA IQTISODIY SALOHIYATDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI

To‘lqinova Laylo Anvar qizi
Qarshi davlat texnika universiteti magistri

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng mamlakat iqtisodiyotining barcha tarmoqlarida chuqur islohotlar amalga oshirildi. Bu jarayonlar mintaqaviy iqtisodiyotning rivojlanishida ham o‘z aksini topdi. Har bir mintaqaning tabiiy, mehnat, moliyaviy, ishlab chiqarish va innovatsion resurslardan iborat o‘ziga xos iqtisodiy salohiyati mavjud. Mazkur salohiyatdan oqilona va samarali foydalanish mamlakatning barqaror iqtisodiy o‘sishiga, aholi farovonligini oshirishga hamda hududlararo ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda O‘zbekiston iqtisodiyotining asosiy strategik maqsadlaridan biri – mintaqalarning iqtisodiy imkoniyatlarini to‘liq ishga solish, ularning raqobatbardoshligini oshirish va iqtisodiy faolligini jadallashtirishdir. Shu nuqtai nazardan, har bir viloyatning tabiiy resurslari, ishlab chiqarish infratuzilmasi, transport-logistika imkoniyatlari hamda kadrlar salohiyatini tahlil etish, ulardan foydalanishning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masala sanaladi.

“Iqtisodiy salohiyat” atamasi ma’lum hudud yoki mamlakatning ishlab chiqarish, moliyaviy, mehnat, ilmiy va texnologik resurslarining yig‘indisini anglatadi. U hududning iqtisodiy o‘sinh sur‘atlari, aholi turmush darajasi, investitsion jozibadorligi va eksport imkoniyatlarini belgilaydi.

O‘zbekiston sharoitida mintaqalarning iqtisodiy salohiyati quyidagi asosiy omillar orqali namoyon bo‘ladi:

Tabiiy resurslar salohiyati – foydali qazilmalar, yer-suv resurslari, agroiqlim sharoiti;

Ishlab chiqarish salohiyati – mavjud sanoat korxonalari, texnologik infratuzilma, ishlab chiqarish quvvatlari;

Mehnat salohiyati – aholining mehnatga layoqatli qismi, malakali kadrlar mavjudligi;

Moliyaviy va investitsion salohiyat – mahalliy byudjet, investitsiya oqimlari, kredit resurslariga kirish imkoniyati;

Innovatsion salohiyat – ilmiy muassasalar, texnoparklar, raqamli iqtisodiyot darajasi;

Transport-logistika salohiyati – geografik joylashuv, yo‘l va transport tarmoqlari rivoji.[3]

Bu omillar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘un ishlashi mintaqaning umumiy iqtisodiy samaradorligini belgilaydi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan mintaqalar kesimida ishlab chiqilgan "Har bir hudud — o'z dasturi bilan" tamoyili iqtisodiy siyosatda muhim burilish yasadi. Har bir viloyat, tuman va shahar uchun alohida iqtisodiy rivojlanish dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bu dasturlar hududning tabiiy va iqtisodiy xususiyatlaridan kelib chiqib, ularning o'sish nuqtalarini aniqlashga qaratilgan.

Masalan:

Toshkent shahri – sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlarida yetakchi o'rinda bo'lib, innovatsion va texnologik markazga aylanish yo'lida;

Navoiy viloyati – konchilik va kimyo sanoati, logistika markazi sifatida faoliyat yuritmoqda;

Samarqand va Buxoro viloyatlari – turizm, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalarida salohiyatga ega;

Farg'ona vodiysi viloyatlari – mehnat resurslari va tadbirkorlik muhitining faolligi bilan ajralib turadi;

Qoraqalpog'iston Respublikasi – ekologik muammolarga qaramay, qayta tiklanuvchi energiya manbalari va chorvachilikda imkoniyatlarga ega.

Bu mintaqaviy tafovutlar iqtisodiy siyosatda differensial yondashuvni talab etadi.

O'zbekiston mintaqalarida iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish quyidagi strategik yo'nalishlar orqali amalga oshirilmoqda:

Hududiy industrial zonalarini rivojlantirish – har bir viloyatda yangi sanoat zonalarini tashkil etilib, soliq imtiyozlari va yer ajratish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish.

Investitsiya siyosatini takomillashtirish – xorijiy va mahalliy sarmoyadorlar uchun qulay muhit yaratish, "bir darcha" tamoyili asosida xizmat ko'rsatish.

Qishloq xo'jaligini diversifikatsiya qilish – monokultura siyosatidan voz kechish, intensiv bog'dorchilik, issiqxona xo'jaligi va eksportbop mahsulotlar yetishtirish.

Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalarni joriy etish – mintaqaviy ishlab chiqarish tarmoqlarida avtomatlashtirish, elektron boshqaruv va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish.

Transport-logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish – avtomobil va temir yo'llarni rekonstruksiya qilish, chegara o'tish punktlarini optimallashtirish.

Turizm sohasini rivojlantirish – tarixiy va ekologik turizmni qo'llab-quvvatlash, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish.

Hududlarning iqtisodiy salohiyatini to'liq ishga solish uchun samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etish zarur. Bunda quyidagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi:

Hududiy rivojlanish dasturlarini ilmiy asoslash;

Mahalliy hokimiyat organlarining iqtisodiy tashabbuskorligini kuchaytirish;

Hududlararo iqtisodiy kooperatsiyani rivojlantirish;

Raqamli boshqaruv tizimini joriy etish;

Mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish.

Mintaqalar o'rtasida ishlab chiqarish kooperatsiyasi va resurs almashuvini yo'lga qo'yish orqali iqtisodiy sinergiya hosil bo'ladi. Masalan, Surxondaryo viloyatining qishloq xo'jalik xomashyosi Navoiy viloyatining qayta ishlash korxonalariga yetkazilib, tayyor mahsulot sifatida eksportga yo'naltirilsa, bu o'zaro manfaatli iqtisodiy aloqani ta'minlaydi.[4]

Hududlarda iqtisodiy faollikni oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda bu sohada davlat tomonidan ko'plab imtiyozlar, subsidiyalar va kredit dasturlari yo'lga qo'yilgan. Ayniqsa, ayollar va yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash orqali yangi ish o'rinlari yaratilmoqda.

Kichik biznes sub'yektlari hududiy iqtisodiyotda quyidagi vazifalarni bajaradi:

ishlab chiqarishning moslashuvchanligini ta'minlaydi;

mahalliy resurslardan samarali foydalanadi;

innovatsiyalarni tez joriy etadi;

ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Mintaqalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning eng zamonaviy yo'nalishi – innovatsion iqtisodiyot va raqamli texnologiyalarni joriy etishdir. Hozirda “Yashil energiya”, “Smart city”, “Elektron hukumat” kabi loyihalar mintaqalarda bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Masalan, Qashqadaryo va Buxoro viloyatlarida quyosh elektr stansiyalari barpo etilmoqda, bu esa nafaqat energiya ta'minotini yaxshilaydi, balki ekologik muvozanatni ham mustahkamlaydi.

Shuningdek, “Digital Uzbekistan – 2030” strategiyasi doirasida barcha mintaqalarda raqamli infratuzilma kengaytirilmoqda. Bu jarayon iqtisodiy boshqaruvda shaffoflik va tezkorlikni ta'minlaydi.

Hududlarda iqtisodiy salohiyatdan to'liq foydalanishga to'sqinlik qilayotgan omillar ham mavjud:

ishlab chiqarishning notekis joylashuvi;

transport va kommunikatsiya tarmoqlarining rivojlanmaganligi;

moliyaviy resurslarga kirishdagi qiyinchiliklar;

kadrlar yetishmasligi;

ekologik muammolar.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralar zarur:

mintaqaviy infratuzilmani davlat-xususiy sheriklik asosida rivojlantirish;

ta'lim tizimini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish;

ekologik toza texnologiyalarni joriy etish;

investitsiya muhitini yanada soddalashtirish.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy rivojlanish siyosati muvaffaqiyatli bo'lishi uchun quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

resurslardan oqilona foydalanish;
ilmiy-innovatsion salohiyatni rag'batlantirish;
mahalliy o'zini o'zi boshqaruv organlarini mustahkamlash;
barqaror ekologik siyosat yuritish.

Masalan, Janubiy Koreya va Germaniya mintaqalarida "klaster siyosati" iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida xizmat qilgan. O'zbekiston uchun ham sanoat va innovatsion klasterlarni rivojlantirish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Qoraqalpog'iston – qayta tiklanuvchi energiya, baliqchilik, tuz ishlab chiqarish;
Xorazm – ipakchilik, hunarmandchilik, agroturizm;
Buxoro – gaz-kimyo, charm-poyabzal sanoati;
Samarqand – turizm va oziq-ovqat sanoati;
Qashqadaryo – neft-gaz, qurilish materiallari ishlab chiqarish;
Farg'ona vodiysi – to'qimachilik, avtomobilsozlik, agroklastlar;
Toshkent shahri – IT, moliya, logistika va innovatsion xizmatlar.[5]

Bu tarmoqlarni rivojlantirish orqali mamlakat iqtisodiyotida hududlararo muvozanatga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston mintaqalarida iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish — mamlakatning barqaror rivojlanish strategiyasining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Har bir mintaqaning tabiiy, ishlab chiqarish, mehnat va innovatsion imkoniyatlarini to'liq safarbar etish orqali umumiy iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish mumkin.

Buning uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur:
hududiy rivojlanish siyosatini ilmiy asoslash;
innovatsion iqtisodiyotga o'tish;
raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;
investitsion muhitni yanada yaxshilash;
ekologik barqarorlikni ta'minlash;
mintaqalararo hamkorlikni kuchaytirish.

Samarali iqtisodiy boshqaruv, mahalliy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va inson kapitaliga sarmoya kiritish orqali O'zbekistonning barcha mintaqalari milliy iqtisodiyotning teng huquqli va faol ishtirokchisiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: 2024. – 52 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. – Toshkent: 2023. – 110 b.

3. A., Karimov Z. Mintaqaviy iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 248 b.
4. Jo'raev N. Hududiy iqtisodiy siyosatning zamonaviy yo'nalishlari. – Toshkent: Fan, 2022. – 198 b.
5. Karimova D. O'zbekiston iqtisodiyoti: islohotlar va istiqbollar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 276 b.